

MEDVIRKNING – MED VIRKNING?

Alle er enige om at byen primært er for innbyggerne som bebor den. Men mens utbyggere, investorer og kommunen er viktige parter som planlegger og forhandler frem hvordan byen skal utformes, er innbyggerne i liten grad involvert i byutviklingen. Dette skyldes ikke mangelen på engasjement. Artikkelen ser på hvordan medvirkning og folkevalgt styring fungerer som demokratiske korrektiv til en byplanlegging som ofte karakteriseres som utbyggerstyrt.

Gro Sandkjær Hanssen er Cand. Polit. og arbeider som forsker på Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) i Oslo. Hun er for tiden prosjektleder for et forskningsrådsprosjekt om «Håndtering av motstridende hensyn i kompakt byutvikling», der fokuset er å se på hvordan medvirkning samt den sosiale og miljømessige dimensjonen av bærekraftsbegrepet ivaretas i områder som fortettes. I april 2013 disputerte hun om temaet medvirkning og politisk styring i byplanlegging (PhD i statsvitenskap).

Av Gro Sandkjær Hanssen

Selv om innbyggerne har flere formelle medvirkningsmuligheter i det norske plansystemet – som også blir tatt i bruk – opplever mange lokalsamfunnsaktører at de blir marginalisert i viktige planprosesser. Dermed risikerer dagens byutvikling å miste verdifull lokalkunnskap om hva som oppleves som kvalitetskriterier for bokvalitet og bykvalitet, som representerer et viktig demokratisk korrektiv til markedskreftenes profittlogikk.

Medvirkning som prinsipp er styrket

Fysisk planlegging er en viktig del av lokaldemokratiet i Norge. Innbyggernes medvirkning i planprosesser vektlegges i lovverket, og i den nye plan- og bygningsloven (PBL 2008) styrkes medvirkningsprinsippet som et ideal. Hensynet til medvirkning har i den nye loven fått forankring i lovens formålsbestemmelse, som nå sier at planlegging skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for

alle berørte interesser (§1.1). Inkluderingen i formålsparagrafen kan tolkes som et viktig signal fra lovgiver om at dette er grunnleggende verdier i loven. Nytt er også at loven understreker at prinsippet om medvirkning skal ligge til grunn for *alt planarbeid*, også det som gjennomføres av private.

I tillegg utvides kravet om *planprogram* – som er en plan for planen. Planprogram er viktig for medvirkning – av to grunner. Før det første gir planprogram større bevissthet rundt medvirkning, ved at man her eksplisitt må beskrive medvirkningsopplegget. For det andre innebærer planprogram utvidede medvirkningsmuligheter i oppstartsfasen, fordi planprogrammet også har krav om høring og offentlig ettersyn. Dermed sikres medvirkning på et langt tidligere stadium enn tidligere. Utover dette har ikke lovens minimumskrav til medvirkning, kunngjøring av oppstart og offentlig ettersyn/høring endret seg vesentlig. Klageadgangen både reduseres og økes. Klageadgangen er i den nye loven redusert noe i byggesak, som gjør at reguleringsplanleggingen i enkelte tilfeller blir siste mulighet for å klage. Men den økes ved at områderegulering er tenkt å erstatte geografiske kommunedelplaner. I områdereguleringer får berørte parter (først og fremst grunneiere, rettighetshavere) krav på individuell varsel og klagerett, noe de ikke hadde i kommunedelplaner.

Loven understreker fremdeles at planers legitimitet hviler på *indirekte deltakelse*, ved at det er de folkevalgte som skal vedta alle kommunale planer. Lovens økte vektlegging av prinsippet om medvirkning fra berørte parter og interesser kan dermed karakteriseres som mer ønsketenkning i lovs form.

... men hva skjer i praksis?

Dagens byplanlegging i Norge karakteriseres som mer utbyggerstyrt og forhandlingspreget enn i de

Plansmier kan være en god måte å organisere lokalplanlegging og medvirkning på, men da må resultatene tas på alvor av kommunen. Deltakerne i denne plansmia jobber med utformingen av Ask sentrum i Gjerdrum kommune i Akershus. (Foto: Kai Krog Halse)

andre nordiske landene (Nordahl mfl 2008, 2011). Spørsmålet blir dermed hvordan prinsippet om medvirkning ivaretas i praksis, og hvordan medvirkning og folkevalgt styring fungerer som demokratiske korrektiv til en utbyggerstyrt byplanlegging. Her presenteres funn fra PhD-avhandlingen «*Negotiating Urban Space – Challenges of Legitimacy in Market-oriented Urban Planning*» (Hanssen, 2012), rapporten «*Medvirkning med virkning? Innbyggermedvirkning i den kommunale beslutningsprosessen*» (Klausen mfl, 2013, Hanssen mfl, 2013) og forskningsprosjektet «*Håndtering av motstridende hensyn i kompakt byutvikling*» (NFR 2011–2014).

Medvirkning – i overordnede planer eller i reguleringsplaner?

Innbyggerne er ideelt sett tenkt å trekkes mest med når de overordnede kommunale planene utformes fordi disse er tenkt å legge rammene for byutviklingen, og dermed for de initiativene private aktører tar til mer detaljert reguleringsplanlegging. Studiene våre (Klausen mfl 2013) viser at kommunene

gjør en innsats for å involvere innbyggerne i slike planprosesser. Mange opplever likevel at det er vanskelig å få innbyggerne til å engasjere seg fordi temaene oppleves som abstrakte. Den vanligste måten å gjøre dette på er gjennom åpne informasjonsmøter/folkemøter. Bare å ta i bruk slik åpne folkemøter ser ut til å være uheldig. Folkemøter kan nemlig virke fremmedgjørende for de fleste, blant annet fordi den krever at man tar ordet i en stor folkemengde. I tillegg er det ofte overordnede temaer som tas opp til diskusjon, temaer som oppleves som såpass vage at de bare evner å engasjere de allerede engasjerte. På denne måten ekskluderer i praksis slike møter mange fra å delta.

Kommuner som lykkes med å involvere innbyggerne i overordnede planprosesser gjennomføres ofte av en grunnleggende holdning om at medvirkning representerer verdifull kunnskap og ressurser for kommunen. I tillegg bruker slike kommuner ofte en bredspektret meny av medvirkningstiltak, hvor åpne folkemøter er med som ett av mange tiltak. De målretter ofte medvirkningstiltakene mot ulike grupper, for å sikre at også tause stemmer høres. Et

godt eksempel er Svelvik kommune i Vestfold, som brukte en mangfoldig medvirkningsmeny i arbeidet med kommuneplanens samfunnsdel i 2012 (Klausen mfl 2013). Et av medvirkningstiltakene var en selvutviklet «gjestebedsmodell», og ved hjelp av denne klarte kommunen å fange stemmer som ellers ikke ville blitt hørt. Her ble et tjuetalls innbyggere som representerte ulike deler av lokalsamfunnet spurt om å være gjestebedsverter – noe som innebar å be venner og bekjente hjem til seg (eller et annet egnet sted) og diskutere et tema i kommuneplanens samfunnsdel. Alle som kunne sa ja, 22 gjestebed ble holdt, med 140 deltakere fra 18–86 år, og innspillene fra gjestebedene ble kanalisert inn i planprosessen. Deltakerne ble så engasjerte at de også dukket opp på bredere arrangement i kommuneplanprosessen. En gjestebedsvert uttalte i ettertid: «Vi er alle klar for et nytt gjestebed når arealplanen legges ut. Uansett om dere inviterer eller ikke» (Klausen mfl 2013:60).

Selv om kommuner strever med å vekke engasjement rundt overordnede planer, så er det ofte mer engasjement på reguleringsplannivå. Forklaringen er at det her blir tydeligere for innbyggerne hva slags effekter utbygginger får for lokalmiljøet. Det som tidligere bare var kommet til uttrykk som skraverte eller fargede felt på plankartet, får nå form som tegninger og 3D-modeller av utbygginger. Da blir det også lettere å tenke seg hva en utbygging i nabokvartalet får å si for lokalsamfunnet. Det finnes formelle medvirkningsmuligheter på dette plannivået også, hvor minstekravet er kunngjøring av oppstart, samt offentlig ettersyn/høring. Studiene våre viser imidlertid at lokale aktører opplever at lovens minstekrav ikke sikrer tilstrekkelige muligheter for medvirkning som gir reell innflytelse. Den viktigste grunnen er at høringsfasen oppleves å komme for sent til at man kan påvirke planresultatet vesentlig. Studiene (Hanssen 2012, Klausen mfl 2013) finner dermed at mangel på arenaer for tidlig medvirkning fra lokalsamfunnet er en av de største demokratiske utfordringer med dagens planleggingspraksis. Dette må utdypes.

Utbyggerne har i dag fått mye av ansvaret for å legge til rette for tidlig medvirkning – et ansvar de i liten grad tar.

Tidlig medvirkning i reguleringsplaner er i dagens praksis forslagstillers ansvar, i og med at Norge har åpnet opp for at private aktører kan ta initiativ til – og utforme – reguleringsplaner. I de største byene er opp mot 90 prosent slike private, innsendte planer, og på landsbasis rundt 70 prosent. Nye surveydata fra 2013¹ viser at bare 23 prosent av de planansvarlige i landets kommuner opplever at private forslagsstillere (utbyggere) tar ansvar for å sikre medvirkning i tidlig fase. Dette kan forklares med andre funn, som at utbyggere i langt mindre

grad enn lokalpolitikere og planleggere oppfatter medvirkning som viktig.

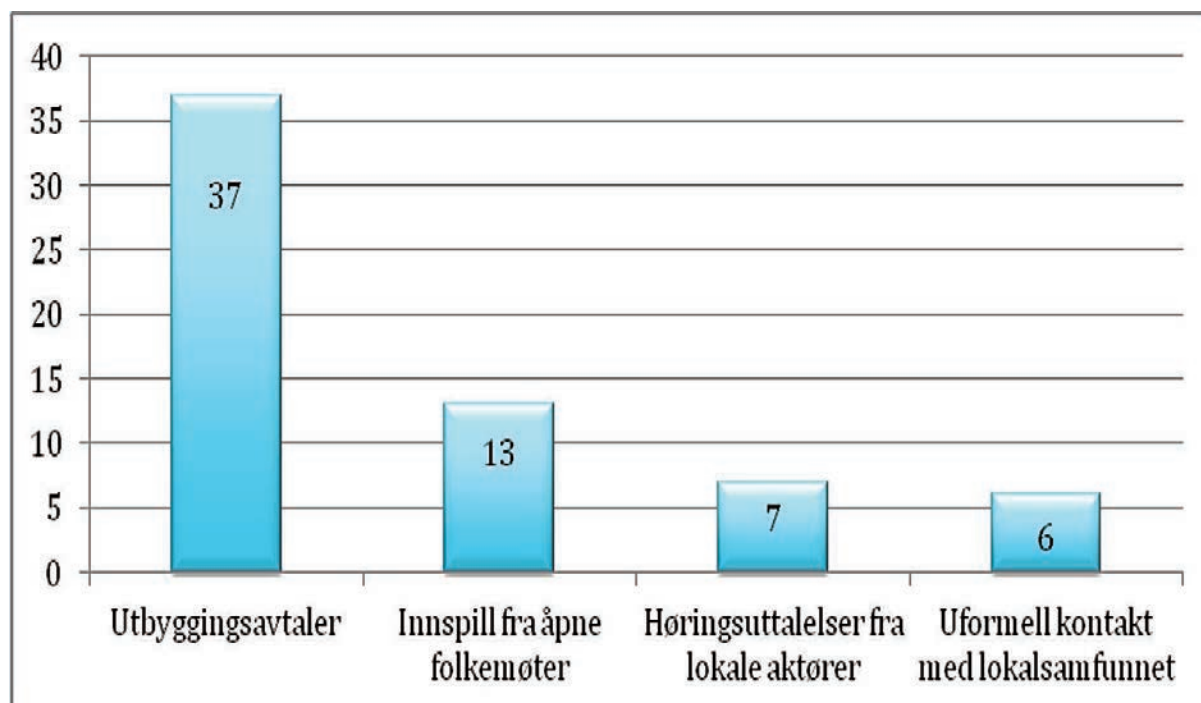
Kommunene har i den nye loven fått et eksplisitt uttrykt «påse-ansvar», hvor de skal påse at private forslagstillere ivaretar hensynet til medvirkning i reguleringsplaner. Påse-ansvaret innebærer en kontroll av at plikten er oppfylt i utbyggers planprosesser, og å komme med pålegg om den ikke er det. Studiene våre viser at flere kommuner har begynt å få rutiner for å bevisstgjøre private forslagstillere (utbyggere) om at de også har ansvar for å legge til rette for medvirkning. I surveyen til planansvarlige i kommunene oppga 66 prosent at de hadde innført rutiner for dette. Når vi spør om hva disse rutinene er, så går det frem at det først og fremst er å bevisstgjøre om lovens minimumskrav. Kommuner kan kreve medvirkningstiltak fra utbyggerne som går utover minstekravene (som er annonsering av oppstart og offentlig ettersyn/høring), men svært få kommuner oppgir at de gjør dette. I de tilfeller det skjer er det ofte i saker som forventes å bli kontroversielle. Noen kommuner har likevel gått lenger, blant annet med å kreve at utbyggere arrangerer nabomøter i tidlig fase.

Hovedinntrykket vårt fra disse empiriske studiene (Hanssen 2013, Klausen mfl 2013) er dermed at mulighetene for tidlig medvirkning er minimale. Lovens minstekrav stiller ikke store krav i den aller tidligste fasen hvor utbyggere er planeiere, og det gjør heller ikke kommunene. Vi finner bare noen få unntak i studiene våre. Selv om innbyggerne kan komme med innspill når oppstart av planarbeidet kunngjøres, så har de lite informasjon å forholde seg til så tidlig. Innbyggerne mister dermed muligheten til å påvirke i en fase hvor de viktigste premisene legges. Mange lokale organisasjoner og aktører opplever fasen mellom kunngjøring av oppstart og høring som et sort hull hvor de ikke aner hva som skjer.

I denne tidlige utformingsfasen kommer utbyggere og planmyndigheter i kommunene til enighet om viktige premisser – i lukkede og ofte harde forhandlinger. Av og til konsolideres denne enigheten i formelle utbyggingsavtaler hvor fordelingen av kostnader spesifiseres, og hvor utbygger gjerne forplikter seg til å finansiere en del offentlige goder (opparbeidelse av grøntområder etc). Dermed opplever det som en svært seig materie å få endret på planforslag og utbyggingsavtaler som allerede er utformet (men ikke vedtatt) når planforslaget omsider legges ut til offentlig ettersyn/høring.

Innbyggere og tredjepartaktører blir festbrems

Når lokale aktører først slipper til, i den formelle høringsfasen langt ut i planprosessen, får de rollen som festbrems. Planforslaget oppleves som å være så grundig utformet, fremforhandlet og detaljert at

Figur 1: I hvor stor grad føler du deg bundet av følgende forhold når planer knyttet til fortetting skal vedtas? (Prosent, politikere 2013)

de i praksis ikke kan gjøre stort. De tildeles dermed en reaktiv og protesterende rolle, og gis ikke mulighet til å spille en proaktiv og kreativ rolle. En proaktiv rolle kunne i større grad sikret at verdifull lokalkunnskap ble kanalisert inn i utformingen, for eksempel kunnskap om hva som oppleves som kriterier for god bokvalitet og bykvalitet. I tillegg finner vi at innbyggernes stemmer – når de kommer til orde, ofte blir karakterisert som NIMBY (*not in my backyard*)-synspunkter i den offentlige debatt. For å kanalisere inn viktig lokalkunnskap ser det altså ut til å være behov for mer omfattende medvirkningsprosesser enn høringsordningen.

På ett punkt har imidlertid den nye plan- og bygningsloven bidratt til vesentlig bedring, og det er det nye kravet om at innkomne uttalelser og innspill skal innarbeides – og at man skal synliggjøre hvordan de er blitt vurdert, og hvilken betydning de har blitt tillagt. Utbyggere må med andre ord også begrunne hvorfor de ikke tar hensyn til de innspill som har kommet inn. Dermed styrkes hensynet til åpne og transparente beslutningsprosesser. Innspillene, samt deres betydning for det endelige planutkastet, blir enklere å spore.

Folkevalgt styring som demokratisk korrektiv – rolleforvirring og stivhengighet

Mens medvirkning kan sees på som en «bottom-up» form for å sikre demokratisk legitimitet, så hviler byplanleggingens legitimitet i størst grad på politisk styring («top-down»). Lokalpolitikere har to viktige

beslutningsroller i byplanlegging. For det første skal de «ramme inn» byplanleggingen gjennom overordnede politiske planer, som skal legge føringer for de mer detaljerte – ofte privat initierte – reguleringsplanene. For det andre er de den endelige vedtaksmyndighet av reguleringsplanene. Gjennom disse to beslutningsrollene skal de ideelt sett ivareta våre interesser som innbyggere – også i byplanlegging. Dermed er det politikere som spiller nøkkelrollen i å sikre byplanlegging demokratisk legitimitet.

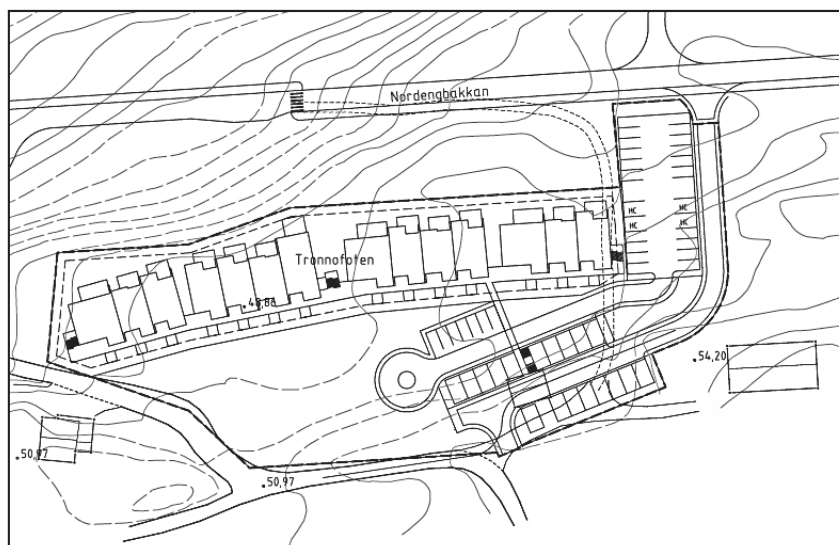
De empiriske studiene våre viser at politikere uten tvil representerer en svært viktig kanal for å kanalisere innbyggernes syn i planprosesser. Vi finner mye uformell kontakt mellom politikere og lokalsamfunnsaktører i alle faser av planprosessene, og politikere vurderer dette som en viktig del av deres mandat.

Likevel viser studiene at lokalpolitikere strever med å utforme beslutningstakerrollen sin i den utbyggerstyrte byplanleggingen. For det første synes lokalpolitikere det er vanskelig å utforme overordnede planer slik at de blir strategiske nok til å gi klar retning for utbyggernes planinitiativ, samtidig som de gir rom nok for at markedskreftene skal få utfolde seg. Denne balansegangen er vanskelig å finne, og man ender ofte opp med å gi for få føringer gjennom overordnede planer. Politikere vil heller se hva som kommer og ta stilling til det. Og det gis mye dispensasjoner fra overordnede planer, det er det bare å gå inn i Kostra for å få doku-

REGULERINGSPLAN

I hht. plan- og bygningslovens § 27-1 kunngjøres med dette oppstart av reguleringsplan for område B1 - Trønnofoten i Kjønstadmarka boligfelt i Levanger kommune. Formålet med tiltaket er å tilrettelegge for bygging av 28 leiligheter og 28 carporter i dette feltet. Spørsmål eller kommentarer kan rettes til Trønnofoten Eiendom AS, c/o K4 Eiendom AS, Moafjæra 10, 7600 Levanger.

Eller ta direkte kontakt med Ole R. Jørstad på tlf 93 23 12 00.

Det lovpålagte kravet om kunngjøring av planoppstart er ikke en tilstrekkelig invitasjon til medvirkning fra innbyggerne. Mange leser ikke den aktuelle avis, fanger ikke opp de små annonserne, eller har ikke kapasitet til å saumfare kommunens hjemmesider for å finne relevant informasjon.

mentert. Altså virker politikernes egne overordnede planer heller ikke alltid så førende på politikernes selv. Dette er et ytterligere argument for medvirkning i konkrete reguleringsplanprosesser – fordi det er der utformingen av byrommet skjer.

For det andre rapporterer lokalpolitikere at de i reguleringsplaner føler seg bundet av fremforhandlede utbyggingsavtaler og planforslag. De opplever at det er vanskelig å si nei til et planforslag man har brukt flere år på å utforme og fremforhandle, og hvor kommunen kanskje får mobilisert ressurser fra private aktører i form av opprusting av grøntområder, lekeplasser etc. I figur1 presenteres hvor mange lokalpolitikere som i spørreundersøkelsen i 2013 oppga at de følte seg bundet av utbyggingsavtaler, og dette sammenstilles med hva de svarte på spørsmål om ulike former for medvirkning.

Figuren viser at hele 37 prosent føler seg bundet av utbyggingsavtaler mellom utbyggere og planadministrasjonen som er forhandlet frem i den saksforberedende fase. Dette til tross for at den ikke er bindende før de selv vedtar den. Dermed finner

vi en stivhengighet som reduserer lokalpolitikernes opplevde handlingsrom til å være responsiv overfor innspill fra lokalbefolkningen. Til sammenlikning ser vi hva lokalpolitikere oppga for tre former for medvirkning. Her er tallene langt lavere; 13 prosent oppga at de føler seg bundet av innspill fra folkemøter, mens bare 7 prosent oppgir at de føler seg bundet av høringsuttalelser og 6 prosent av uformell kontakt med lokalsamfunnet.

Funnene fra våres studier indikerer at det opplevde handlingsrommet lokalpolitikere har til å hensynta innspill og synspunkter fra befolkningen, innskrenkes av en stivhengighet i planleggingen, altså at den forutgående planprosessen legger føringer for hva endelig beslutningstaker føler han kan gjøre.

En del kommuner vi har undersøkt sier i tillegg at de velger å gå utenom PBLs planinstrument, og heller bruke andre former for strategiske planer, for å slippe å ha omfattende medvirkning fra innbyggerne. En annen grunn er at slike ikke-juridisk-bindende planer gir retning, men raskt kan endres. Dermed er de lettere å tilpasse en kontekst som er i rask endring – og de oppleves av flere politikere som et bedre og mer fleksibelt styringsinstrument.

Innbyggerne er engasjerte – bruk og respekter den kunnskapen de representerer!

Det paradoksale er altså at samtidig som vi har fått en ny plan- og bygningslov (PBL 2008) som styrker medvirkningsprinsippet, så ser det ut til at de reelle mulighetene for medvirkning står på stedet hvil. Et urovekkende bakteppe er tendensen KS finner i sin siste omfattende innbygger-survey fra 2012 (lokaldemokratiundersøkelsen). Her gir innbyggerne uttrykk for at de stort sett er fornøyd med kommunen sin og med kommunale tjenester – og de har generelt høy tillit til lokalpolitikere. Men det er ett område hvor de gjennomgående er svært lite fornøyd, og det er mulighetene for å påvirke i saker som engasjerer dem – også mellom valgene (KS 2013:3). Når vi vet fra undersøkelsene våre og KRDS organisasjonsdatabase at det først og fremst er i planleggingsprosesser man har slik direkte deltakelse, så er dette en viktig tilbakemelding fra innbyggerne om at kommunene må bli bedre på å involvere innbyggerne sine.

Planlegging engasjerer – særlig fysisk planlegging – fordi det her handler om utformingen av vårt nære lokalsamfunn, omgivelser som skal legges til rette for lokale fellesskap. Hvem er vel bedre i stand til å si noe om hva som fungerer enn de som nettopp bebor områdene? Det er svært viktig at denne lokale kunnskapen om bokvaliteter og nabolagskvaliteter – hva som skal til for at områder og nabolag er attraktive og gode å bo i – kan kanalisere

res inn i byplanleggingsprosesser. Bedre enn det gjøres i dag.

Hva kan gjøres?

Den nye loven styrker prinsippet om medvirkning, men representerer i liten grad konkrete krav til utbyggere og kommune om hvordan de skal legge til rette for medvirkning. Våre studier indikerer at det finnes et stort forbedringspotensial.

Kommuner kan stimulere til lokalt engasjement og deltakelse i overordnede planprosesser

Faktorer som ser ut til å være spesielt viktige for å oppnå vellykket medvirkning generelt – og i overordnede planprosesser – ligger både på institusjonelt nivå, tiltaksnivå og er knyttet til holdninger/kultur (Klausen mfl 2013, KS 2013). For det første er forankring i og kobling til de representative organer viktige. Noen kommuner har god erfaring med å utarbeide strategier, visjoner og mål for medvirkning. I tillegg har det å ha en demokratikoordinator (eventuelt som en del av en annen administrativ stilling) vist seg å gi et vedvarende fokus og bevisstgjøring på temaet i hele kommuneorganisasjonen. Kommuner som har organisert sivilsamfunnet i nettverksarenaer, en såkalt lokalsamfunnsutvalgmodell (Hanssen mfl 2013), ser ut til å være svært bevisste på å trekke disse lokalsamfunnsutvalgene med i planprosesser på en systematisk måte.

Når det gjelder tiltak, så er som sagt folkemøte-modellen den som i minst grad klarer å fange bredt, fordi den oppleves som fremmedgjørende for mange. Det å ha mange ulike medvirkningstiltak, med noen som er rettet mot spesifikke målgrupper og andre som er åpne for alle, har vist seg å være en mer vellykket strategi for å få til lokalt engasjement og deltakelse. Her er tidspunktet også viktig – tidlig medvirkning ser ut til å være viktig for at innbyggerne skal føle at de har mulighet til å påvirke, og at medvirkningen ikke bare er symbolsk. I tillegg er det å etablere prosedyrer for medvirkningstiltak viktig, noe som også innebærer prosedyrer for å hjelpe innbyggerne å spore hvor saken står og hvordan innspill er tatt hensyn til eller ikke. Når det gjelder holdninger, finner man i de kommuner som har den beste medvirkningspraksisen en genuin holdning om at kommunen trenger innbyggernes kunnskap og ressurser, og at dette kan mobiliseres gjennom medvirkning (Klausen mfl 2013, Hanssen mfl 2013).

Kommuner kan kreve mer av private forslagstillere

Studiene våre viser at flere kommuner har begynt å få rutiner for å bevisstgjøre private forslagstillere (utbyggere) om at de også har ansvar for å legge til rette for medvirkning. Rutinene går først og fremst ut på å bevisstgjøre forslagsstillere om lovens minimumskrav. Få kommuner krever medvirkningstiltak som går utover dette. Og om de krever det, så er det ikke alltid det gjennomføres. Bystyret i Oslo vedtok for eksempel for noen år siden at plansmier skal brukes i Fjordbyen for å sikre deltagelse og direkte demokrati, men dette er ikke blitt gjennomført av plan- og bygningssetaten eller utbyggerne². I en survey til lokale organisasjoner i Oslo oppga hele 75 prosent at de ønsket seg rutiner for åpne oppstartsmøter hvor alle berørte parter var inkludert, ikke bare forslagstillere (utbyggerinteresser) og planmyndighet. Vi ser at viktige medvirkningstiltak ofte initieres og arrangeres av andre aktører enn de reelle planaktørene (utbygger og planmyndighet), noe som ikke gir en garanti for at denne grasrotinitierte medvirkningen inkluderes i den formelle planprosessen. Et betydelig engasjement og lokal kunnskaps- og ressursmobilisering risikerer dermed å holdes utenfor kommunens planprosesser, som i den dagsaktuelle Filipstad-saken³.

Kommunen har et viktig ansvar for å informere innbyggerne sine om medvirkningsmulighetene i byplanlegging

En entydig observasjon i datamaterialet vårt er at både planleggere, utbyggere, politikere og lokale organisasjoner er frustrert over at engasjementet fra lokalsamfunnet kommer for sent – ofte idet grave-maskinene starter på byggearbeidet. For sen mobilisering fra lokalsamfunnet er først og fremst et tegn på at kommunen – og utbygger – ikke har vært flinke nok til å informere og aktivt mobilisere lokalsamfunnet tidligere i planprosessen.

Dette tyder på at det lovpålagte kravet om kunngjøring av planoppstart ikke er tilstrekkelig invitasjon til medvirkning. I en spørreundersøkelse til lokale organisasjoner i Oslo oppga hele 82 prosent at slike annonser ikke fungerer (Schmidt mfl 2011). Mange leser ikke den aktuelle avis, fanger ikke opp de små annonsene, eller har ikke kapasitet til enhver tid å saumfare kommunens hjemmesider for å finne denne informasjonen. Det påligger dermed kommunene et stort ansvar for å bli flinkere til aktivt å informere om hvilke planprosesser som pågår, hvilket stadium der er i, og når og hvordan man kan medvirke.

Litteratur :

- Aftenposten 28.mars 2012 «Mangler det viktigste», debattinnlegg av Erik Sevestre. <http://www.aftenposten.no/mening/Mangler-det-viktigste-6794761.html>
- Hanssen, Gro Sandkjær (2013) Negotiating Urban Space – Challenges of Legitimacy in Market-oriented Urban Planning. PhD-avhandling. Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Hanssen, Gro Sandkjær, Jan Erling Klausen og Marte Winsvold (2013) Erfaringer med nærdemokratiske ordninger i Norden. NIBR-rapport 2013:4. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Klausen, Jan Erling, Sveinung Arnesen, Dag Arne Christensen, Bjarte Folkestad, Gro Sandkjær Hanssen, Marte Winsvold og Jacob Aars (2013) Medvirkning med virkning? Innbyggermedvirkning i den kommunale beslutningsprosessen. Samarbeidsrapport NIBR/ Uni Rokkansenteret 2013. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- KS (2013) Idehefte. Hvordan involvere innbyggerne. Produsert av NIBR og Uni Rokkansenteret på oppdrag fra KS
- Nordahl, B., R. Barlindhaug og M.E. Ruud (2008) Markedsbasert utbyggingspolitikk. Møte mellom kommune og utbygger i pressområder. Samarbeidsrapport. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Nordahl, B., R. Barlindhaug, E. Havnen, S. Nørve, A. Skogstad Aamo (2011) Utbyggerstyrt byutvikling. NIBR-rapport 2011:21. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Plan- og bygningsloven (2008).
- Schmidt, L., J. Guttu og L. Knudtzon (2011). Medvirkning i planprosessen i Oslo kommune. NIBR-rapport 2011:1. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

Noter:

- 1 Fra prosjektet SUSPLAN- Handling conflict in compact city/centra development: How is local sustainable planning managed through new planning tools and practices (NFR 2011–2015).
- 2 Audun Engh, på <http://www.allgronn.org/plansmie-bjorvika.html>
- 3 <http://www.allgronn.org/plansmie-filipstad.html>